

3. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Академія, 2002. – Т. 1. – 864 с.
4. Коваленко М.А. Ринок нерухомості: фінансові аспекти: навч. посіб. / М.А. Коваленко, Л.М. Радванська. – Херсон: Олді-плюс, 2002. – 160 с.
5. Кречотень І.П. Формування ринку нерухомості на регіональному рівні в Україні: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 / І.П. Кречотень. – Полтава, 2009 – 20 с.
6. Мірошніченко О.В. Регіональні аспекти інвестування об'єктів ринку нерухомості в умовах трансформації економіки: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 / О.В. Мірошніченко. – Полтава, 2003. – 20 с.
7. Павлов В.І. Формування та становлення ринку комерційної нерухомості в регіоні: монографія / В.І. Павлов, Н.І. Ліповська-Маковецька. – Рівне: НУВГП, 2009. – 187 с.
8. Прокопенко В.Ю. Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: теорія та практика: монографія / В.Ю. Прокопенко. – Харків: Контраст, 2012. – 416 с.

Качура К.М. Сегментация рынка недвижимости

Рассматривается сегментация рынка недвижимости. Проанализирован процесс формирования спроса и предложения на рынке, а также факторы, влияющие на спрос и предложение на рынке недвижимости.

Ключевые слова: рынок недвижимости, сегментация рынка, спрос и предложение.

Kachura K.M. Segmentation of the real estate market

The segmentation of the real market estate is considered. Supply and demand formation in the market, and also the factors which influence on supply and demand of the real estate market are analysed.

Key words: real estate market, market segmentation, supply and demand.

Стаття надійшла 20 квітня 2013 р.

УДК 332.025.12 (447)

Ю.І. Кіржецький

**ПРОБЛЕМА ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РЕГІОНУ**

Досліджуються проблеми тіньової економіки в Україні та її ідентифікації. Розглянуто наукові підходи до визначення поняття «тіньова економіка». Проаналізовано чинники тінізації економіки Львівської області. Окреслено основні негативні та позитивні аспекти тінізації економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, неформальна економічна діяльність, тіньова зайнятість, чинники тінізації, детінізація.

Постановка проблеми. Тіньова економіка – глобально-історичний феномен, властивий тією чи іншою мірою всім суспільним системам. Досліджуючи функціонування різних економічних систем, можна зробити висновок, що практично будь-якій із них властиве існування такої сфери, яка суперечить діючим у суспільстві правовим нормам.

Тіньова економіка – невід’ємне явище в історії суспільств із державною організацією. Загальною передумовою її появи є стійке бажання різних категорій державних підданих здобувати кошти для існування, не ділячись своїми доходами з державною казною. Більше того, історія тіньової економіки не обмежується сучасною епохою: неформальні економічні структури існували і в доіндустріальних суспільствах. Річні обсяги тіньового сектора в Україні становлять, на думку експертів, понад 450 млрд грн [6]. Тож можна стверджувати, що це безпосередня загроза вітчизняній соціально-економічній системі.

Стан дослідження. Тіньова економіка – це явище, дослідженням якого економісти, соціологи та політологи займаються вже не одне десятиліття, проте довгий час воно замовчувалося на фоні інших явищ та процесів, що відбувались у країні. Вивчати тіньову економіку з наукової точки зору у світовій практиці почали порівняно недавно, лише з 30-х років ХХ століття. Вітчизняна наука в силу суб’єктивних і об’єктивних причин базується головним чином на західних концепціях і теоріях. У дослідженнях, що стосуються інституціоналізації тіньової економіки, можна виокремити «економічну теорію злочинів і покарань» Г. Беккера, концепцію «злочинності серед людей у білих комірцях» Е. Сатерленда, «теорію неформальної економіки» К. Харта. Дослідження в межах неінституціонального підходу здійснювалися С. Деварейдженом, К. Джонсом, М. Ромером, М. Морісом, М. Ньюеном. Сучасна парадигма тіньової економіки багато в чому базується на дослідженнях Е. де Сото. Актуальні дослідження тіньової економіки в контексті теорії економічних систем були здійснені А. Портесом, С. Сассен-Кубом, С. Бруско, Й. Убаррою. Слід окремо наголосити на ролі зарубіжних економістів, що висвітлювали у своїх роботах проблему тіньової економіки в радянському суспільстві – це Г. Гроссман, А. Кацеленбойген, М. Лос, Л. Шеллі. У вітчизняній науці проблему виявлення та оцінки масштабів тіньової діяльності активно розробляють В. Базилевич, І. Мазур, В. Предборський, О. Черевко, Є. Романів, О. Мандибуря, Г. Мішук, В. Прісняков, О. Попович, О. Турчинов та інші.

Протидія тіньовій економіці тісно пов’язана із забезпеченням економічної безпеки регіонів, проблемі вивчення якої присвячені роботи Л. Абалкіна, А. Базилюка, О. Барановського, З. Варналія, Б. Губіна, Г. Гутмана, Б. Данилишина, К. Єфремова, Т. Ковальчука та інших.

Мета статті – дослідження проблеми тіньової економіки в Україні на сучасному етапі та її вплив на розвиток регіону.

Виклад основних положень. Із становленням незалежності України саме офіційна економіка стала каталізатором глибоких системних змін, формування та становлення «паралельної» економіки в країні. Незаперечним фактом є те, що тіньова економіка має об'єктивні причини існування та розвитку. Сьогодні найбільшого поширення набули три підходи до визначення поняття «тіньової економіки» [7]:

– юридичний, який трактує тіньову економіку як сукупність заборонених законом видів діяльності;

– економічний, що визначає тіньову економіку як приховувану від податків економічну діяльність;

– статистичний, відповідно до якого тіньова економіка розглядається як економічна діяльність, що не враховується офіційною статистикою.

«Неформальна економічна діяльність» здійснюється переважно на законних підставах індивідуальними виробниками або підприємствами, що належать окремим особам, домашнім господарствам та не оформлені в установленому порядку, засновані на неформальних відносинах між учасниками виробництва і можуть (повністю або частково) виробляти продукти або послуги для власного споживання. Часто неформальна діяльність буває заснована на вторинній зайнятості, у багатьох випадках нею займаються непрофесійно. Поняття «неформальна економічна діяльність» принципово відрізняється від поняття «нелегальне виробництво». Головним критерієм віднесення економічних відносин до неформальних або тіньових в економіці є відсутність статистичного спостереження за господарськими операціями, при цьому вони можуть не порушувати законодавчих норм і не завдавати шкоди державі чи суспільству. В той час як «нелегальне виробництво» формують підприємства, зайняті незаконним виробництвом або збутом товарів і послуг, що користуються ринковим попитом та охоплюють ті види виробництва, які прямо заборонені існуючим законодавством.

У макроекономічній статистиці тіньова економіка не визначається як синонім кримінальної, хоча певні види незаконних операцій, що підпадають під визначення неформальної економічної діяльності, повинні входити до її складу. Більша частина виробництва, на якому базується тіньова економіка, є цілком законною, але його розмір або свідомо занижується виробниками, або інформацію про нього неможливо отримати у статистичній звітності, оскільки виробничі одиниці не реєструються через свою неформальну організацію.

На практиці більшість країн, у тому числі й Україна, розраховуючи ВВП, не бере до уваги незаконну діяльність. Міністерством

економіки розроблено та затверджено «Методику розрахунку інтегрального рівня тіньової економіки» [5], яка формує основу для оцінки рівня тіньової економіки в національній економіці. Створюючи систему національних рахунків, Держкомстат України здебільшого керується міжнародними методиками, а отримані показники коригуються на величину прихованих економічних операцій. Таким чином, усі розраховані в контексті цієї системи показники, що формуються Держкомстатом на макrorівні та на рівні регіонів і галузей, містять необхідні поправки на приховану (тіньову) економічну діяльність.

За оцінкою Мінекономрозвитку, результат функціонування тіньової економіки в Україні у 2011 році становив 34% від обсягу ВВП (450 млрд грн) [6]. Аналізуючи динаміку рівня тіньової економіки України у 2007–2012 рр., можемо зробити висновок про незначні зміни цього показника протягом п'яти останніх років.

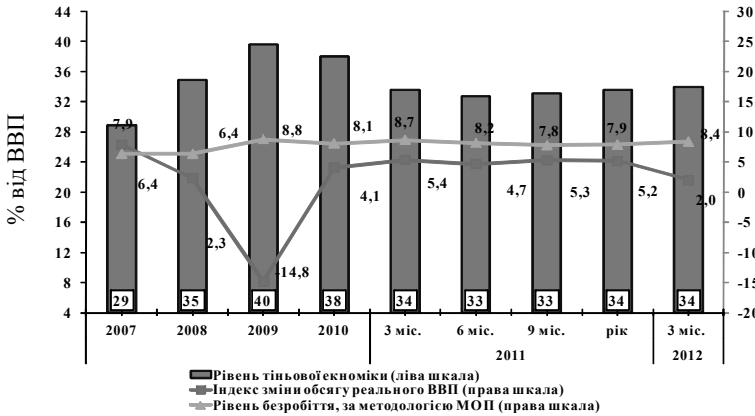

Рис 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП), темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року) та рівень безробіття (за методологією МОП)

Джерело: [6]

З огляду на те, що обсяг тіньової економіки в СРСР у 1973 році склав 3% ВВП [4], то зростання тіньової економіки в Україні за період економічних реформ величезний. Зазначене зростання має певні об'єктивні причини. Міжнародний досвід дає можливість виявити деякі «класичні» причини зростання тіньової економіки. Ці причини умовно можна поділити на соціальні та економічні.

До соціальних причин слід віднести такі:

1) ускладнення ситуації на ринку праці в умовах структурної перебудови та зростання безробіття, що спричиняє розвиток малого та середнього підприємництва, котрі й стають сприятливим середовищем для бурхливого зростання тіньових відносин;

2) масова імміграція з країн «третього» світу, що доповнюється відтоком сільського населення у великі міста і вимушеною внутрішньою міграцією з депресивних регіонів. Поселення мігрантів і стають, як правило, анклавом тіньової економіки;

3) зсув у трудових відносинах у бік більшої неформальності та гнучкості як реакція на їх надмірну інституціоналізацію і регламентацію в попередні десятиріччя (в першу чергу це стосується розвинених західних країн).

До економічних причин належать такі:

1) характер державного втручання в економіку. Допускається, що частка економіки, що «йде в тінь», знаходиться в прямій залежності від трьох параметрів – ступеня регулятивного втручання, рівня оподаткування і масштабів корупції;

2) відкриття зовнішніх ринків з подальшим загостренням конкурентної боротьби, перш за все з виробниками з країн третього світу, спонукає українського товаровиробника знижувати витрати будь-якими легальними і нелегальними способами.

Всі згадані вище причини по-різному стосуються української економіки. Зокрема, затяжна економічна депресія, що спостерігалася в 1990-х роках, з періодичними загостреннями у вигляді криз сприяла посиленню впливу тіньової економіки. В період становлення ринкових відносин, коли інститути нової державної влади були ще дуже слабкі, тіньова діяльність (виробництво і реалізація товарів і послуг) державних і приватних підприємств значно зросла. Задля виживання підприємств у нових і абсолютно незвичних економічних умовах спочатку їм довелося випускати якусь частку неврахованої продукції та вести подвійний облік. У подальшому обсяги офіційно не облікованих товарів і послуг все зростали і з часом досягли критичних для економіки обсягів. Для домогосподарств ситуація була схожою. Лібералізація економіки України у цей період призвела до скорочення або відсутності на підприємствах державних замовлень, що стало причиною вимушених відпусток мільйонів працівників цих підприємств, членів їх сімей та відсутності звичних засобів для свого існування. Найпростішим способом отримання роботи, який не вимагав спеціальної професійної підготовки, стала вимушена участь у торгових та посередницьких операціях або виїзд на тимчасову роботу за кордон. Тимчасово безробітні були залучені в роз-

дрібну та оптову торгівлю товарами повсякденного вжитку, часто без необхідних дозвільних документів. Одним з основних джерел походження товарів стала неврахована продукція своїх же підприємств.

До характеристик, які свідчать на користь того, що частка економічно активного населення Львівської області, зайнятого в тіньовій економіці, наприкінці 1990-х була вищою, ніж в середньому по Україні та одночасно є її наслідком, можна віднести такі [1]:

1. За рівнем безробіття Львівська область у 2000 році посідала останнє місце серед 25 регіонів України, та даний показник перевищував середньоукраїнський в 1,73 раза.

2. За освітнім рівнем населення (у тому числі й безробітного), у 2000 році Львівська область мала показники вище середніх по Україні. Зокрема, за кількістю студентів на 10 тис. чоловік область посідала 6 місце серед регіонів України.

3. Львівська область має вигідне географічне положення і є однією з трьох областей України (окрім Волинської і Закарпатської), території яких розташовані біля кордону України з Європейським Союзом.

У 2011 році, на думку експертів, обсяг тіньової економіки у Львівській області становив близько 60 відсотків [2]. Високі показники тінізації економіки можуть бути пояснені трансформацією та вдосконаленням нормативно-правової бази функціонування економіки, зміною власників значущих у галузі підприємств, розширенням виробництва продукції домашніми господарствами для продажу і власного споживання. Крім того, погіршилася і статистична дисципліна виробників та збільшилась їх кількість.

Негативний вплив тіньової економіки на розвиток як національної, так і регіональної економіки пов'язаний із такими чинниками: внаслідок зростання тіньової економіки здійснюється деформація податкової та бюджетної сфери; спотворюються заходи макроекономічної політики; деформується галузева структура економіки та структура споживання; знижується ефективність дії ринкових механізмів, підвищуються транзакційні витрати та обмежується процес інвестування.

Окрім негативного, тіньова економіка має і позитивний вплив на економічні процеси в регіоні, які властиві, звичайно, некримінальній її частині. Економісти виокремлюють три позитивні функції тіньової економіки в ринковій системі господарювання [3]:

1. Функція «економічного мастила». Тіньова економіка дозволяє згладжувати перепади в економічному розвитку шляхом перерозподілу ресурсів між офіційною економікою та її тіньовою складовою. Це пов'язано з тим, що в період настання економічної кризи та вимушеного зниження обсягів виробництва виробничі ресурси не зникають, а

перерозподіляються в тіньову економіку і повертаються в легальну після завершення кризи.

2. Функція «соціального амортизатора». Тіньова економіка дає можливість пом'якшити небажані соціальні протиріччя в суспільстві між багатими та бідними, а неформальна зайнятість полегшує матеріальне становище малозабезпечених верств населення.

3. Функція «вбудованого стабілізатора». Тіньові доходи поступово переміщуються в офіційну економіку та використовуються для купівлі товарів, продуктів, робіт і послуг не лише в тіньовому, але і в легальному секторі економіки, після чого тіньові капітали неможливо відокремити від легальних, вони обкладаються податками та інвестуються у виробничу або фінансову діяльність.

Окрім цього, можна ще додати й інші позитивні сторони впливу тіньової економіки на стан і розвиток національної та регіональної економіки:

- зростання ВВП;
- запобігання банкрутству підприємств;
- створення стимулів прискорення впровадження результатів НДДКР в легальному секторі економіки;
- формування «школи бізнесу» для безробітного населення;
- виховання «підприємницької ініціативи» у найманих працівників.

Висновки. Сьогодні, на жаль, здійснюється комплексна протидія тіньовій економіці; боротьба ведеться лише з окремими її проявами, а заходи проводяться без урахування регіональної специфіки. Очевидно, що скорочення обсягу тіньового обороту хоча і є важливим завданням, але не може бути здійснене будь-якими засобами. Посилення адміністративного тиску на бізнес, розширення повноважень відомств, які контролюють господарську діяльність, здатні істотно сповільнити економічне зростання. Саме тому державні управлінці повинні формувати вибіркові заходи регулювання щодо суб'єктів господарювання, які здійснюють тіньову діяльність, та звернути увагу на індикативну функцію тіньової економіки, що полягає в демонстрації недосконалості окремих механізмів державного регулювання економіки. Вирішення цих завдань можна здійснити тільки на основі всебічного аналізу взаємовпливу тіньової та офіційної економіки, розробки методичного апарату, що забезпечує на регіональному рівні оцінку масштабу тіньової економіки за видами економічної діяльності, формування способів переходу ресурсів із тіньового обігу у легальний та мінімізації негативного впливу тіньової економіки на сфери життєдіяльності. Адже лише збалансований комплекс науково обґрунтованих економічних і адміністративних заходів, зважаючи на регіональну специфіку, може

забезпечити скорочення тіньового обороту і на цій основі дати позитивний імпульс для сталого розвитку економіки.

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Економіка у Львівській області на 60% тіньова – голова Львівської облдержадміністрації Михайло Цимбалюк // Щоденний Львів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daily.lviv.ua/news/30731>

3. Живко З.Б. Позитивні сторони некримінальної тіньової економіки / З.Б. Живко, Ю.І. Кіржецький // Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (22–23 березня 2007 року). – Львів: Арал, 2007. – С. 82–86.

4. Кіржецький Ю.І. Тіньова економіка: суть та ідентифікація / Ю.І. Кіржецький // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 239. – С. 343–350.

5. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки: Наказ Міністерства економіки України № 123 від 18.02.2009 р.

6. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2012 року: аналітичний звіт / Відділ економічної безпеки та детінізації економіки управління макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

7. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.

Кіржецький Ю.І. Проблема тенизации экономики и её влияние на развитие региона

Исследуются проблемы теневой экономики в Украине и ее идентификации. Рассмотрены научные подходы к определению понятия «теневая экономика». Проанализированы факторы тенизации экономики Львовской области. Определены основные негативные и позитивные аспекты тенизации экономики.

Ключевые слова: *теневая экономика, неформальная экономическая деятельность, теневая занятость, факторы тенизации, детенизация.*

Kirzhetsky Y.I Shadow economy problem and its impact on regional development

The article deals with the problems of the shadow economy in Ukraine and its identification. Scientific approaches to the definition of «shadow economy» are investigated. Analyzed shadow economy factors in Lviv region. The basic negative and positive aspects of the shadow economy are explored.

Key words: *shadow economy, informal economic activities, informal employment, shadowing factors, deshadowing.*

Стаття надійшла 4 березня 2013 р.